

Մասնավոր անձի կողմից իրականացվող մեղադրանքը մայրցամաքային քրեադատավարական համակարգի երկրներում (Գերմանիա, Ֆրանսիա)

Ղազարյան Ա. Ա.

ՀՀ ռստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի քրեական դատավարության ամբիոնի ավագ դասախոս (Երևան, Հայաստան)
artakghaz@gmail.com

Վճռորոշ բառեր՝ մասնավոր մեղադրանք, ժողովրդական մեղադրանք, մասնավոր անձի կողմից իրականացվող մեղադրանք, պետական մեղադրանք մայրցամաքային քրեադատավարական համակարգ

Обвинение, осуществляемое частным лицом, в континентальной уголовно-процессуальной системе (Германия, Франция)

Казарян А. А.

Кафедра уголовного процесса Академии Образовательного комплекса полиции РА (Ереван, Армения)
artakghaz@gmail.com

Резюме: в статье обсуждаются вопросы обвинения, осуществляемого частным лицом, в государствах континентальной уголовно-процессуальной системы. Автор, в частности, анализирует доктринальные взгляды на внедрение обвинения, осуществляемого частным лицом, в Германии и Франции, а также влияние данного процесса на позитивное право этих стран.

Ключевые слова: частное обвинение, народное обвинение, обвинение, осуществляемое частным лицом, государственное обвинение, континентальная уголовно-процессуальная система

Prosecution Carried Out by a Private Person in the Continental Criminal Procedure System (Germany, France)

Ghazaryan A. A.

The Criminal Procedure Department of the Academy of the Educational Complex of RA Police (Yerevan, Armenia)
artakghaz@gmail.com

Abstract: In the article discusses the issues of prosecution carried out by a private person in the countries of the continental criminal procedure system. The author, in particular, analyzes the doctrinal views on the implementation of prosecution carried out by a private person in Germany and France and reveals how they influenced the positive law of these countries.

Keywords: private prosecution, actio popularis, public prosecution, prosecution carried out by a private person, continental criminal procedure system

Գերմանիա

Պետական մեղադրանքի մենիշխանության վտանգները¹ Գերմանիայում շատ վաղուց էին

¹ Պետական մեղադրանքի մենիշխանությունը որոշակի քաղաքական հետևանքներ է ունենում: Նախ՝ առաջանում է մեղադրանքի «քաղաքականացվածության» վտանգը, որը կարող է արտահայտվել ինչպես «դրական», այնպես էլ «բացասական» եղանակով (օրինակ, երբ քրեական հետապնդում իրականացվում է որոշակի քաղաքական դրդապատճառներից ելնելով, կամ հակառակը՝ նույն դրդապատճառներից ելնելով՝ քրեական հետապնդման հիմքերի առկայության դեպքում քրեական հետապնդում չի իրականացվում և/կամ այն դադարեցվում է): Երկրորդ՝ պետական մեղադրանքի մենիշխանությունը փաստացիորեն «դուրս է մղում» հանրությանը հանցագործությունների և դրանք կատարած անձանց

քաղաքացիական և հետապնդման գործից. Այդպիսով հասարակությունը (դրա անդամները) քրեական հետապնդման գործում սկսում է զբաղեցնել «երկրորդական», «պասիվ» դեր՝ հանցագործության արձագանքելու ակտիվ դերակատարի գործառույթը վերապահելով պետական մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց: Քրեական հետապնդման գործում «դերերի» այդպիսի բաշխումն իր հերթին ձևավորում է ընդհանուր այն մտայնությունը, որ հանցագործությանը արձագանքելը ոչ թե հանրության, այլ պետության, դրա առանձին մարմինների և ոչ թե հասարակության անդամների գործն է: Այդպիսի մտայնությունը նպաստում է հասարակության անդամի մոտ հանցագործության (այն կատարած անձի) քաղաքացիական ու հետապնդման (պատասխանատվության ենթարկելու) հանդեպ «անտարբերության» գիտակցության ձևավորմանը և որպես հետևանք

հասկացել: Արդեն 1800-ականների երկրորդ կեսերից գիտական մի մեծ շարժում սկսվեց պետական մեղադրանքի մենիշխանությունը զսպելու համար՝ քրեական հետապնդմանը մասնավոր անձանց մասնակցությունը ապահովելու եղանակով:

Այս առումով տեղին է հիշատակել գերմանացի նշանավոր իրավաբան Լ. Բարի՝ դեռևս 1875 թ.-ին արված արձանագրումը, համաձայն որի պետական մեղադրանքի մենիշխանության վերացումը և քրեական հայցի իրավունքի վերապահումը մասնավոր անձանց պետք է դառնա առաջնային անհրաժեշտություն այն պետության համար, «որը ցանկանում է այսուհետ կոչվել իրավական և ոչ թե ոստիկանական պետություն» [5, էջ 8]: Ե՛վ պրակտիկ աշխատողների, և՛ գիտնականների շրջանում ծավալվեցին քննարկումներ այն մասին, թե ի՞նչ կերպ պետք է կազմակերպվի մասնավոր անձանց կողմից իրականացվող քրեական հետապնդումը՝ մասնավոր մեղադրանքի (տուժողի (նրա ընտանիքի անդամների և այլն) կողմից իրականացվող մեղադրանքը, որով վերջինս ուղղակիորեն պաշտպանում է իր մասնավոր շահերը), թե՞ ժողովրդական մեղադրանքի (հանրության (քաղաքացիների, նրանց միավորումների) կողմից իրականացվող մեղադրանքը, որն անմիջականորեն ուղղված է հանրային շահի պաշտպանությանը) ձևով²:

Իրավաբանների այն խումբը, ովքեր պնդում էին, որ պետք է ներդնել մասնավոր մեղադրանքը, գլխավորում էր ավստրիացի նշանավոր իրավաբան Հ. Գլազերը: Վերջինս գտնում էր, որ իր դեմ կատարված հանցագործությամբ տուժողը ձեռք է բերում մասնավոր շահ, այն է՝ հանցանք կատարած անձին պատասխանատվության ենթարկելու շահը:

հանգեցնում է հասարակության ընդհանուր իրավագիտակցության անկմանը:

Երրորդ՝ հանցավորության անհիման ընդհանուր միտումների և պետական ռեսուրսների սահմանափակվածության պայմաններում պետական մեղադրանքի դեպքում դժվար, իսկ շատ դեպքերում օբյեկտիվորեն անհնար է դառնում ապահովել կատարված յուրաքանչյուր հանցագործություն անպատասխան չթողնելու, յուրաքանչյուր հանցագործությամբ քրեական հետապնդում հարուցելու ու իրացնելու, որպես արդյունք՝ հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցերը:

² Մասնավոր անձի կողմից իրականացվող երկու մեղադրանքների՝ մասնավոր և ժողովրդական մեղադրանքների սահմանազատման մասին առավել մանրամասն [1, էջ 65-75]:

Ե՛վ պետությունը կարող է արգելել մասնավոր վրեժը, բայց չի կարող արգելել տուժողի շահի «արդարացի բավարարումը», ինչը հանդիսանում է պատժի կարևորագույն տարրերից մեկը, և որի կիրառման համար տուժողն ունի բոլոր քաղաքացիների՝ հասարակական կարգի պահպանության ապահովման ընդհանուր շահից ամբողջովին տարբերվող առանձնահատուկ մի իրավունք [5, էջ 3]: Այս հիմքերից էլ բխեցվում էր մասնավոր լրացնող և մասնավոր սուբսիդիար մեղադրանքների ներդրման անհրաժեշտությունը [5, էջ 3-4]:

Մյուսները, կողմնակից լինելով ժողովրդական մեղադրանքի ներդրմանը, իրենց հերթին քննադատում էին պետական մեղադրանքի մենիշխանությունը մասնավոր մեղադրանքով հաղթահարելու տեսակետը: Նրանք նկատում էին, որ հենց այն դեպքերում, երբ կարող է առաջանալ պետական մեղադրողի՝ քաղաքական դրդապատճառներով պայմանավորված կողմնակալության վտանգ, ապա հենց այդ հանցագործությունների դեպքում «տուժող» սուբյեկտ որպես կանոն չի լինում: Այս առումով Ռ.Գնեյստը՝ հոետորական հարց էր բարձրացնում. արդյո՞ք կարող է ինքը տուժող համարվել, երբ դատախազը իր քաղաքական ընկերների համար օրենքը չի կիրառում: Արդյո՞ք կարող է ինքը տուժող համարվել, երբ օրենքը իր նկատմամբ կիրառվում է, բայց մեկ այլ՝ հովանավորություն վայելող անձի նկատմամբ՝ ոչ [5, էջ 11]:

Այս և այլ պատճառներով էլ առաջարկվում էր գերմանական դատավարությունում ներդնել ոչ թե մասնավոր, այլ ժողովրդական մեղադրանքը, որն, առավել արդյունավետ կերպով է լուծում իր առջև դրված խնդիրը՝ պետական մեղադրանքի մենիշխանության վերացումը՝ դրա բացասական հետևանքներով հանդերձ:

Սակայն իրավաբանների մի այլ խումբ, ովքեր հակադրվում էին ժողովրդական մեղադրանքի ներդրման մտքին, գտնում էին, որ ժողովրդական մեղադրանքի չարաշահման վտանգը կարող է ավելի մեծ վնասներ բերել, քան դատախազական կողմնակալությունը [5, էջ 20; 7, էջ 448]:

Արդյունքում, ինչպես պնդում է պրոֆեսոր Ջ. Լանգբեյնը, լուծումը եղավ այն, որ որոշվեց քրեական դատավարությունում պահպանել

հանրային (պետական) մենիշխանությունը [7, էջ 448]:

Մեր ժամանակներում արդեն վիճակը որոշակիորեն այլ է:

Թեև Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության (այսուհետ՝ Գերմանիա) քրեական դատավարության օրենսգրքի³ 152-րդ հոդվածի առաջին մասով ամրագրվում է պաշտոնականության սկզբունքը (*Offizialprinzip*), ըստ որի՝ հանրային հետապնդման առաջադրման (հարուցման) լիազորությունը վերապահված է դատախազությանը, սակայն այնուամենայնիվ այսօր որոշակիորեն *հաղթահարված է դատախազական մենիշխանությունը*:

Բանն այն է, որ այդ սկզբունքից արված են բացառություններ, և տուժողը ունի առանց դատախազին նախապես դիմելու որոշակի շրջանակի գործերով (Գերմանիայի քր. դատ. օր. 374-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործություններով⁴) մասնավոր քրեական հետապնդում իրականացնելու իրավունք: Այս դեպքերում մասնավոր մեղադրողն ունի հանրային մեղադրանքի գործերով դատախազին վերաբերելի կարգավիճակ (Գերմանիայի քր. դատ. օր. 385-րդ հոդված): Նա ունի նաև քրեական հայցը տնօրինելու լիազորություն՝ դրանից հրաժարվելու միջոցով (երբ առկա է մեղադրյալի համաձայնությունը (Գերմանիայի քր. դատ. օր. 391-րդ հոդված)):

Սակայն, մյուս կողմից, պետք է նշել, որ անգամ այս նեղ շրջանակի հանցագործություններով չի սահմանափակվում դատախազի՝ քրեական հետապնդման իրավասությունը. վերջինս ցանկացած պահի գործին ներգրավվելու լիազորություն ունի (Գերմանիայի քր. դատ. օր. 377-րդ հոդված)⁵:

³ Այսուհետ նաև՝ Գերմանիայի քր. դատ. օր. <https://bit.ly/2QOFXon> [10].

⁴ Օրինակ՝ բնակարանի անձեռնմխելիության խախտման, գույքը վնասելու, մարմնական վնասվածք հասցնելու, մասնավոր նամակագրության անձեռնմխելիության խախտման և այլ հանցագործություններով: Գերմանիայի քր. դատ. օր-ի 374-րդ հոդվածով թվարկված հանցագործություններով հանրային (պետական) մեղադրանք հարուցվում է դատախազության կողմից միայն այն ժամանակ, երբ զնահատվում է, որ հարուցումը բխում է հանրային շահից (376-րդ հոդված):

⁵ Ինչպես պնդում են հենց իրենք՝ գերմանացի իրավաբանները, այս տեսակի մասնավոր մեղադրանքը փաստացի ունի առավելապես պետական ռեսուրսների տնտեսման նպատակ [2, էջ 333], հետևաբար նման մասնավոր մեղադրանքով, պետք է փաստել, որ չի կարող լուծվել պետական մեղադրանքի մենիշխանության վտանգները չեզոքացնելու խնդիրը:

Բացի այդ Գերմանիայի քր. դատ. օր.-ում տեղ է գտել նաև մասնավոր անձանց քրեական հետապնդման մասնակցության մի այլ տեսակ՝ լրացնող մասնավոր մեղադրանքի տարատեսակը:

Այս դեպքում արդեն, թեև քրեական հետապնդումը հարուցվում է պետական պաշտոնատար անձի կողմից, սակայն որոշակի շրջանակի գործերով⁶ («մասնավոր մեղադրանքի գործերի» ինստիտուտ (*antragsdelikte*) – Ա.Ղ.) տուժողը (նաև այլ անձինք⁷) իրավունք է ստանում ցանկացած պահի (395-րդ հոդվածի 4-րդ մաս) ներգրավվելու քրեական վարույթ՝ իբրև համամեղադրող:

Ու թեև այս պարագայում իբրև հիմնական մեղադրող հանդես է գալիս դատախազը, և տուժողը զրկված է լինում մեղադրանքը տնօրինելու լիազորությունից, սակայն վերջինս չի գտնվում դատախազից կախվածության մեջ: Ավելին՝ այս ինստիտուտի միջոցով նա փաստացի հնարավորություն է ստանում իր ակտիվ գործունեությամբ հսկողություն իրականացնել պետական մեղադրանքի վրա:

Վերոգրյալը թույլ է տալիս փաստելու, որ այսօր արդեն Գերմանիայում պետական մեղադրանքի բացարձակ մենիշխանությունը որոշակիորեն հաղթահարված է քրեական դատավարությունում մասնավոր մեղադրանքի տարբեր տեսակների ներդրմամբ:

Մյուս կողմից՝ նրանց մոտ բացակայում է ժողովրդական մեղադրանքի ինստիտուտը (կարելի է արձանագրել, որ «հաղթեցին» գլազերյան հայացքների համակիրները), և այս պայմաններում կարծես չլուծված է մնում քաղաքական կամ այլ դրդապատճառներով դատախազության կողմնակալության հարցը⁸:

⁶ Գերմանիայի քր. դատ. օր-ի 395-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործություններով:

⁷ Գերմանիայի քր. դատ. օր-ի 395-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ կետերով նախատեսվում է նաև որոշակի այլ անձանց՝ որպես համամեղադրող յուրահատուկ դեպքերում հանդես գալու հնարավորություն: Սակայն այս դեպքում մենք գործ ունենք ոչ թե ժողովրդական մեղադրանքի, այլ մասնավոր մեղադրանքի հետ, քանի որ իբրև համամեղադրող հանդես գալու պայմանը հանցագործությամբ վերջիններիս շահերի պատճառված վնասն է (օրինակ՝ իբրև լրացնող մասնավոր մեղադրող հանդես են գալիս սպանված տուժողի ծնողները, զավակները և այլ), և հետապնդումն այդ անձանց կողմից իրականացվում է հենց միայն իրենց շահերի պաշտպանության նպատակով:

⁸ Այս խնդրի լուծումը նրանք փորձում են գտնել քրեական հետապնդման հարուցման օրինականության սկզբունքի (*Legalitätsprinzip*) ներդրմամբ (152-րդ հոդվածի 2-րդ մաս),

Ֆրանսիա

Ֆրանսիայում քրեական հետապնդմանը մասնավոր անձանց մասնակցության կազմակերպումը որոշակի յուրահատկություն է ստացել դեռևս նապոլեոնյան 1808թ.-ի քրեական դատավարության օրենսգրքով: Այն հնարավորություն էր տալիս հանցագործությունից տուժողին որոշակիորեն ազդել քրեական հետապնդման վրա. քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայց հարուցելով՝ սկիզբ դնել քրեական հետապնդմանը: Պետք է ընդգծել, սակայն, որը խոսքը քրեական հետապնդման **սկսման**, այն շարժի մեջ գցելու տուժողի իրավունքի մասին է և **ոչ թե տուժողի՝ քրեական հետապնդումն իրացնելու իրավունք ունենալու մասին**. անգամ նշված դեպքում քրեական հետապնդման հետագա իրացումը շարունակում էր մնալ դատախազության լիազորությունը⁹:

Հատկանշական է, որ Ֆրանսիայում նույնպես (ինչպես և Գերմանիայում), գրեթե նույն ժամանակներում՝ 1800-ականների վերջերից սկսվեց և 1900-ականների սկզբներին աշխուժացավ քրեական հետապնդմանը մասնավոր

անձանց մասնակցությունը ակտիվացնելու հարցերը, իրավաբանների հետաքրքրությունը հատկապես մեծացավ ժողովրդական մեղադրանքի ներդրման հարցի վերաբերյալ:

Սակայն այստեղ արդեն ժողովրդական մեղադրանքի ներդրմանը միտված առաջարկությունները ունեին որոշակի զուտ «ֆրանսիական» յուրահատկություններ. Քննարկումները, ի տարբերություն Գերմանիայի, այստեղ ընթանում էին հիմնականում ոչ թե ցանկացած քաղաքացու (անձացն), այլ՝ կազմակերպությունների (անձանց միավորումների) կողմից իրականացվող ժողովրդական մեղադրանքի ներդրման ուղղությամբ, այն փորձելով ադապտացնել մասնավոր անձանց կողմից հետապնդմանը մասնակցության Ֆրանսիայում գործող կարգին: Մասնավորապես քննարկվում էր քրեական հետապնդմանը կազմակերպությունների մասնակցությունը իրականացնել՝ նրանց հնարավորություն ընձեռելով հանդես գալու իբրև *քաղաքացիական հայցվոր*: Այլ կերպ ասած՝ *ժողովրդական մեղադրանքի այս տարատեսակի «ներդրումը» փորձ էր արվում իրականացնել ֆրանսիական մասնավոր մեղադրանքի միջոցով*:

1900-ականների առաջին տասնամյակում այդ ուղղությամբ կատարվեցին խիստ երեքուն առաջին քայլերը, ընդունվեցին օրենքները, որոնցով թույլ էր տրվում որոշակի խումբ հանցագործությունների (գինիների կեղծում, տարատեսակ վաճառականական խարդախ հնարքներ և այլն) դեպքում առևտրական արհմիություններին (սինդիկատներին), որոնք ձևավորվել էին հատուկ այդ նպատակներով, քրեական վարույթում հանդես գալ իբրև քաղաքացիական հայցվոր¹⁰: Իսկ արդեն 1909 թ-ին մշակվեց օրենքի նախագիծ, ըստ որի թույլ էր տրվում հասարակական տարատեսակ միավորումներին (ասոցիացիաներին) իրենց կանոնադրական նպատակներին առնչվող հանցագործություններով հանդես գալ իբրև քաղաքացիական հայցվոր և իրավունք ունենալ հարուցել քրեական հետապնդում:

Այդ կերպ քայլ էր արվում տարատեսակ միավորումների գործունեությունը քրեական դատավարությունում որոշակիորեն ընդլայ-

ըստ որի՝ երբ առկա են բավարար փաստական հիմքեր, դատախազությունը *պարտավոր է գործել ցանկացած հետապնդվող հանցագործությանը* (բացի օրենքով նախատեսված բացառություններից):

Այս կարգավորումը, դատախազին զրկելով հանցագործության փաստական տվյալների առկայության դեպքում հայեցողություն դրսևորելու հնարավորությունից, նպատակ է հետապնդում, քրեական հետապնդման հարուցման հարցը յուժեղիս, ազատել նրան նաև հնարավոր քաղաքական ճնշումների ազդեցությունից:

Քրեական հետապնդման պարտադիր հարուցման գերմանական կանոնը ստեղծված է այդ (քաղաքական – Ա.Ղ.) ազդեցությունը կանխելու համար, - արձանագրում է Ջ.Լանգեյնը: Գերմանացի դատախազը, ով, օրինակ, հրահանգ է ստացել իր նախարարի կողմից չհետապնդել քաղաքական կոռուպցիոն գործը, պետք է մերժի այդ պատվերը: 152(2)-րդ հոդվածը նրան կարգադրում է հետապնդել, և դա չանելը, այդկերպ չգործելն ինքնին հանցագործություն է:

«Ուստի, թեև քրեական հետապնդման պարտադիր հարուցման կանոնը սահմանափակում է դատախազի իշխանությունը, այն մինևույն ժամանակ հանդիսանում է նրա պաշտպանության հիմնական միջոցը...դա հանդիսանում է վերևի (վերադասի – Ա.Ղ.) անհարկի միջամտություններից նրա անկախության աղբյուրը» [7, էջ 450]:

Ինչ վերաբերվում է տուժողի կողմից իրականացվող մասնավոր մեղադրանքին, ապա ինչպես նկատում են հարցի հետազոտությամբ զբաղվողները, գործնականում այն հետապնդման տարատեսակ ծախսերով պայմանավորված, շատ քիչ է կիրառվում, ինչի արդյունքում, փաստացի ստեղծվում է քրեական հետապնդման դատախազական մենիշխանություն, [8, էջ 229]:

⁹ Մանրամասն տե՛ս [6, էջեր 88-89]:

¹⁰ Տե՛ս [6, էջեր 91-92]:

ներու ուղղությամբ՝ միայն խիստ նեղ, օրենքում հստակ որոշված հանցագործություններից բացի նաև այլ հանցագործություններով հետապնդելու հնարավորություն ընձեռելով: Մակայն նախագիծն այդպես էլ չդարձավ օրենք՝ թերևս դիտարկվելով իբրև «խիստ կոպիտ ոտնձգություն» ֆրանսիական դատախազության, նրա քրեական հետապնդման մենիշխանության դեմ¹¹:

Պետք է փաստել, որ անգամ մեր օրերում, 1958 թ-ից գործող ֆրանսիական քրեական դատավարության օրենսգիրքը [11] քրեական հետապնդման կազմակերպման հարցում պահպանել է դատախազի հսկայական դերը: Վերջինս շարունակում է հանդիսանալ միակ պաշտոնատար անձը, ով լիազորված է հարուցել քրեական հետապնդում և իրացնել այն. հետաքննական և նախաքննական մարմինները (նոտիկանություն, քննչական դատավոր) զրկված են քրեական հետապնդման իրացման լիազորությունից: Այլ կերպ ասած՝ քրեական հետապնդման հարուցման և իրացման հարցում դատախազն այստեղ **պետական մարմինների ու պաշտոնատար անձանց** շարքում զբաղեցնում է մենիշխան դիրք¹²:

Մինևույն ժամանակ, սակայն, դատախազության այսպիսի կարգավիճակը չի բացառում մասնավոր անձանց մասնակցությունը քրեական հետապնդմանը: Ավելին, ի տարբերություն գերմանական դատավարության, ֆրանսիական դատավարությունը չի սահմանափակվում միայն այսպես կոչված «մասնավոր մեղադրանքի գործերի» (antragsdelikte) շրջանակով: Ֆրանսիայում այսօր մասնավոր անձանց մասնակցությունը քրեական հետապնդմանը հնարավոր է *առանց բացառության ցանկացած* քրեական գործով. դրա համար անհրաժեշտ է, որ անձը, ում հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառվել է վնաս, ներկայացնի քաղաքացիական հայց (Ֆրանսիայի քր. դատ. օր-ի 2-րդ հոդված):

Ինչպես երևում նշյալ դրույթից՝ Ֆրանսիայում մասնավոր անձանց մասնակցությունը հնարավոր քրեական հետապնդմանը

կազմակերպված է **մասնավոր մեղադրանքի ձևով** (քանի որ խոսքը հանցանքից անմիջականորեն տուժողի մասին է):

Ընդ որում՝ տուժած անձը կարող է հարուցել քաղաքացիական հայց և՛ այն դեպքում, երբ դատախազը չի նախաձեռնել քրեական հետապնդում (օրինակ՝ քրեական հետապնդման հարուցման նպատակահարմարության սկզբունքից ելնելով՝ որոշել է չհարուցել քրեական հետապնդում)՝ այդպիսով «վերացնելով» դատախազի քրեական հետապնդման հարուցման հարցում հայեցողությունը դրսևորելու հնարավորությունը, և՛ այն դեպքում, երբ վերջինս հարուցել է քրեական հետապնդումը՝ դրանով իսկ փաստացի միանալով դատախազի հարուցած քրեական հետապնդմանը (Ֆրանսիայի քր. դատ. օր-ի 3-րդ հոդված):

Պետք է նշել, որ ֆրանսիական դատավարությունում միայն քաղաքացիական հայցի հարուցումն է, որ հնարավորություն է ընձեռում տուժողին ձեռք բերել հավելյալ իրավունքներ ու այդպիսով մասնակցել իրականացվող քրեական հետապնդմանը¹³: Ընդ որում, ինչպես նշվում է գրականության մեջ, անկախ քաղաքացիական հայցով քրեական հետապնդման հարուցման եղանակից՝ *դատախազը պարտավորվում է դատարանում պաշտպանել տուժողի կողմից առաջադրված մեղադրանքը*¹⁴:

Ֆրանսիայի քր. դատ. օր.-ը սահմանում է նաև, որ քաղաքացիական հայցվորի (տուժողի) կողմից քաղաքացիական հայցից հրաժարումը որպես հետևանք չի առաջացնում հանրային քրեական հետապնդման դադարեցում (Ֆրանսիայի քր. դատ. օր-ի 6-րդ հոդված)՝ այլ կերպ ասած, տուժողն այստեղ մեղադրանքն ինքնուրույն տնօրինելու լիազորությունից զրկված է:

Վերոնշյալ կարգավորումների վերլուծությունը թույլ է տալիս արձանագրելու, որ մասնավոր մեղադրանքն այստեղ կազմակերպված

¹¹ Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս [6, էջեր 89-98]:

¹² Այս առումով թերևս միակ բացառությունը դատական քննության ընթացքում տեղի ունեցող հանցագործությունների դեպքով քրեական հետապնդման հարուցման դատարանի լիազորությունն է (Ֆրանսիայի քր. դատ. օր-ի 675-678-րդ հոդվածներ):

¹³ Այն անձը, ով թեև տուժել է հանցագործությունից, սակայն չի հարուցում քաղաքացիական հայց, քրեական վարույթին մասնակցում է վկայի կարգավիճակով և չունի հավելյալ իրավունքներ, այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս, [3, էջեր 331-332]:

¹⁴ Տուժողի կողմից քրեական հետապնդման հարուցման երկու եղանակ կա՝ երբ տուժողը քաղաքացիական հայց է ներկայացնում քննչական դատավորին, և երբ այն ներկայացվում է դատարան (սա այն գործերով, որոնցով նախաքննություն չի պահանջվում), տե՛ս [4, էջ 36]:

է «լրացնող» տարատեսակով, երբ ցանկացած գործով հանցագործությունից տուժողը, պետական մեղադրողի հետ միասին գործելով, լրացնելով վերջինիս (սակայն ունենալով ավելի ցածր դեր քրեական հետապնդման գործում (տուժողը չի տնօրինում մեղադրանքը)), օգտվելով իր իրավունքներից, համատեղ իրականացնում է քրեական հետապնդում:

Արդյո՞ք ֆրանսիական քրեական դատավարությունում բացակայում է մասնավոր անձի կողմից իրականացվող քրեական հետապնդման մյուս տեսակը՝ ժողովրդական մեղադրանքը: Հարցին պետք է տալ բացասական պատասխան: Բանն այն է, որ արդեն 1970-ականներից սկսած Ֆրանսիայի քր. դատ. օր.ում կատարվեցին մի շարք լրացումներ, որոնցով փաստացի օրենսդրական ամրագրում ստացան դարասկզբի նախաձեռնությունները՝ տարատեսակ հասարակական միավորումներին (ասոցիացիաներին) իրավունք վերապահվեց քրեական դատավարությանը մասնակցելու իբրև քաղաքացիական հայցվոր՝ քաղաքացիական հայց հարուցելով որոշակի կոնկրետ կատեգորիայի տուժողների շահերի պաշտպանության նպատակով (Ֆրանսիայի քր. դատ. օր.-ի 2-1-ից 2-20-րդ հոդվածներ):

Ֆրանսիայի քր. դատ. օր.-ի 2-1-րդ հոդվածը սահմանում է, որ որոշակի ասոցիացիաների, որոնք իրենց կանոնադրությամբ նախատեսում են պայքարել ռասիզմի կամ այլ էթնիկական, ռասայական, կրոնական խտրականության հողի վրա ծագած հանցագործությունների դեմ իրավունք ունեն հանդես գալու իբրև քաղաքացիական հայցվոր:

Ընդ որում՝ նույն հոդվածով սահմանվում են որոշակի երաշխիքներ, թե ո՞ր ասոցիացիաները և ինչպե՞ս կարող են ներգրավվել քրեական վարույթ հայց հարուցելու միջոցով: Ֆրանսիայի քր. դատ. օր.-ի 2-1-րդ հոդվածում նշվում է, որ քաղաքացիական հայցի իրավունք ունեն միայն այն ասոցիացիաները, որոնք հանցանքի կատարման պահին ունեցել են գործունեության առնվազն 5 տարվա ժամանակահատված (այսպիսի սահմանափակմամբ թերևս նպատակ է հետապնդվում ասոցիացիաների կողմից մեղադրանքի չարաշահումը կանխարգելել՝ գործունեության ժամա-

նակահատվածը իբրև նման վտանգի կանխարգելման երաշխիք դիտելով):

Եվ քանի որ «ֆրանսիական» ժողովրդական մեղադրանքը այնպես է կառուցված, որ իրացվում է մասնավոր մեղադրանքի ձևով (ասոցիացիաները կոնկրետ քրեական հետապնդումը հարուցում են ոչ թե անորոշ անձանց շահերի (հանրային շահի), այլ որոշակի, կոնկրետ անձանց շահերի (մասնավոր շահի) պաշտպանության նպատակով), հետևաբար և մի շարք դեպքերում օրենսդիրն նաև առաջադրում է *այդ հանցանքից տուժողի համաձայնությունը ստանալու պայման*:

Այսպես, նույն 2-1-րդ հոդվածում սահմանվում է, որ երբ հանցագործությունը կատարվում է անձի դեմ՝ իբրև անհատի, ապա ասոցիացիաների կողմից ներկայացված հայցը թույլատրելի կլինի այն դեպքում, եթե վերջինս ապացուցում է, որ ստացել է շահագրգիռ անձի համաձայնությունը, իսկ եթե անձը անչափահաս է, ապա՝ նրա ծնողների (ծնողական իրավունք ունեցողների) կամ նրա օրինական ներկայացուցիչների համաձայնությունը:

Բացի նշյալ դեպքերից, ֆրանսիական օրենսդիրը տարատեսակ այլ հանցագործությունների դեպքում նույնպես միավորումների մասնակցության հնարավորություն է նախատեսում (օրինակ՝ սեքսուալ կամ ընտանեկան բռնության հետ կապված հանցագործություններով (Ֆրանսիայի քր. դատ. օր.-ի 2-2-րդ հոդված), անչափահասների դեմ դաժան վերաբերմունքի, խոշտանգումների կամ նրանց նկատմամբ կատարված սեքսուալ հանցագործություններով (այս դեպքում չի նշվում նաև տուժողի համաձայնությունը ստանալու պահանջի մասին (Ֆրանսիայի քր. դատ. օր.-ի 2-3-րդ հոդված)), մարդկության դեմ ուղղված կամ պատերազմական հանցագործություններով (տուժողի համաձայնություն ստանալու պարտադիր պայմանի մասին նույնպես նշում արված չէ (Ֆրանսիայի քր. դատ. օր.-ի 2-4-րդ հոդված) և այլն):

Մասնավոր մեղադրանքի ձևով ժողովրդական մեղադրանքի կազմակերպման այս յուրօրինակ «ֆրանսիական» կառուցվածքից բացի, կարծում ենք, որ արդեն «մաքուր» կերպով ժողովրդական մեղադրանքի ինստիտուտն ամրագրված է Ֆրանսիայի քր. դատ. օր.-ի 2-

21-րդ հոդվածով, որով հնագիտական ժառանգության ուսումնասիրմամբ և պահպանմամբ զբաղվող ասոցիացիաներին իրավունք է վերապահվում որոշակի տեսակի հանցագործություններով, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի վնասում են կոլեկտիվ շահը, և որի պահպանությանն է ուղղված այդ ասոցիացիաների գործունեությունը, օգտվել քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցվորի իրավունքներից:

Այս պայմաններում օրենսդրորեն ամրագրված է ոչ թե կոնկրետ անձի, այլ կոլեկտիվ շահի պաշտպանության նպատակը, և դա հիմք է ծառայում եզրակացնելու, որ նշյալ դեպքում գործ ունենք արդեն կազմակերպությունների կողմից իրականացվող ժողովրդական մեղադրանքի տարատեսակի հետ:

Ասոցիացիաների կողմից քրեական դատավարությանը իբրև քաղաքացիական հայցվոր մասնակցելու այս մեխանիզմը հետազոտողների կողմից խիստ դրական է գնահատվում: Գրականության մեջ նշվում է, որ շատ դեպքերում հանրային (պետական) քրեական հետապնդման նախաձեռնումը դատախազության կողմից պայմանավորված է եղել այն հանգամանքով, որ դատախազությունը տեղեկացվել է իր կողմից քրեական հետապնդում չհարուցելու դեպքում քրեական հետապնդումը ժողովրդական մեղադրանքի կարգով հարուցելու նպատակադրության մասին¹⁵:

Փորձելով ընդհանրացնել, պետք է փաստենք, որ մայրցամաքային քրեադատավարական համակարգին պատկանող երկու երկրներում, թե՛ Ֆրանսիայում, թե՛ Գերմանիայում տարբեր կառուցակարգեր են առկա, որոնք ապահովում են մասնավոր անձի կողմից մեղադրանքի իրականացման հնարավորությունները: Եթե Գերմանիայում, այն հնարավոր է դառնում սահմանափակ գործերով (մասնավոր մեղադրանքի գործերով) և միայն մասնավոր մեղադրանքի կարգով, ապա Ֆրանսիայում, մասնավոր անձի կողմից իրականացվող քրեական հետապնդման հարուցումը սահմանափակված չէ՝ կոնկրետ գործերի շրջանակով: Բացի այդ՝ այստեղ փաստացիորեն ներդրված է ոչ միայն մասնավոր մեղադրանքի, այլև մասնավոր անձի կողմից

իրականացվող մեղադրանքի մի այլ տեսակի՝ ժողովրդական մեղադրանքի ինստիտուտը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Ղազարյան Ա. Ա.**, Մասնավոր անձի կողմից իրականացվող մեղադրանքի մոդելների պատմական զարգացումը // «Պետություն և իրավունք» No 1(83), Երևան, 2019 թ.:
2. **Вернер Б.**, Уголовно-процессуальное право ФРГ: Учебник. 6-е изд., пер.с нем. Я.М. Плошкиной; Под ред. Л.В. Майоровой. – Красноярск : РУМЦЮО, 2004.
3. **Гуценко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А.** Уголовный процесс западных государств. М.: Зерцало-М, 2002.
4. **Жирова М. Ю.** Особенности доказывания по делам частного обвинения: монография.- М., Юрлитинформ, 2013.
5. **Полянский Н. Н.** К вопросу об участии частных лиц в публичном обвинении (Принципиальная основания actio popularis в уголовном процессе), 1915. (հասանելի՝ <https://bit.ly/2Wj8nb2>)
6. **Полянский Н. Н.** Право обществ на уголовный иск. // Вопросы права. Кн. 6(2), 1911.
7. **Langbein J. H.**, Controlling Prosecutorial Discretion in Germany. The University of Chicago Law Review, Volume 41, No 3, 1974, p. 439-467.
8. Promoting Prosecutorial Accountability, Independence & Effectiveness, Comparative Research, Open Society Institute Sofia (հասանելի՝ https://www.justiceinitiative.org/uploads/f3b388fc-c2cc-401a-98e5-9423ccee0e0d/promoting_20090217.pdf)
9. The Legal Framework for Universal Jurisdiction in France, Human Rights Watch, 2014 (հասանելի՝ https://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/IJ0914France_3.pdf)

Օրենսգրքեր՝

10. Գերմանիայի քրեական դատավարության օրենսգիրք (հասանելի՝ <https://bit.ly/2QOFXon>)
11. Ֆրանսիայի քրեական դատավարության օրենսգիրք (հասանելի՝ <https://bit.ly/2ZhvswT>)

Տճանա/Հանձնվել է՝ 21.02.2020
 Рецензирована/Գրախոսվել է՝ 26.02.2020
 Принята/Ընդունվել է՝ 29.02.2020

¹⁵ Տե՛ս, օրինակ, [9, էջ 5]: